

САВРЕМЕНА НАУКА О ЈЕЗИКУ И КЊИЖЕВНОСТИ

Зборник радова

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ 5
2016

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ

САВРЕМЕНА НАУКА О ЈЕЗИКУ И КЊИЖЕВНОСТИ

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
II ТОМ

Уредници

Проф. др Бојана Димитријевић
Проф. др Гордана Ђигић

Рецензенти

др Данијела Костадиновић
др Јелена Јовановић
др Мирјана Илић
др Младен Јаковљевић
др Милица Живковић
др Виолета Џонић
др Јелена Гинић
др Сања Јосифовић Елезовић
др Мира Милић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

САВРЕМЕНА НАУКА О ЈЕЗИКУ И КЊИЖЕВНОСТИ

Тематски зборник радова

Ниш, 2016.

Сва ауторска права задржана. Забрањено је свако неовлашћено умножавање,
фотокопирање или репродукција делова текста.

ДЕНИ ДИДРО КАО ЛИБЕРТЕНСКИ ПИСАЦ

Сажетак: У Француској 18. века, појам либертенство има двоструко супротстављено одређење, у зависности од тачке гледишта: позитивно – просвећеност и одбацивање друштвених стега, и негативно – разврат и неморалност. У овом истраживању се бавимо Дидроом као истакнутим либертеном у епохи француске просвећености, и, из угла либертенске мисли кроз оба супротстављена одређења, анализирамо његова три књижевна дела: *Индискретни драгуљи*, *Редовница*, *Рамоов синовац*.

Кључне речи: Дидро, либертенство, либертен, просвећеност, рецепција

1. Увод: либертенство

Период просветитељства – XVIII век – за Француску је означавао једну епоху рађања и стварања. Француски просветитељи развијали су нову критичку мисао и желели су да у шири круг друштва Француске унесу светлост разума коју су поседовали. Филозофи XVIII века уз помоћ разума непрестано испитују већ утврђени систем, морална начела, естетска правила и трагају за напретком на свим пољима живота. Одговор на питање „Шта је то Просвећеност?“ понудио је Имануел Кант (Emmanuel Kant) у једној немачкој ревији (1784). Кантов одговор заснива се на латинској изреци *sapere aude*, и он објашњава да је просвећеност стање човека који излази из потчињеног положаја и почетак коришћења сопственог разума без туђих утицаја.² На самом почетку рада, *Аутопортрет филозофа у контексту просветитељства* (2012), аутор Вања Радаковић објашњава да је „човек XVII века веровао да живи у времену када је све речено, у времену складно постављеног система разума, морала и естетике“ док је „човек XVIII века из корена преиспитивао утврђени и окостали систем, посежући за новим, непознатим, кренувши ка напретку културе ослањајући се на разум и слободу избора“ (Радаковић 2012: 199). У XVIII веку, као веку рађања слобода, рађају се филозофи у данашњем одређењу појма ин-

¹ milanknight@live.com

² Део Кантовог одговора овде преузимамо у француском цитату из студије Алана Виале (Alain Viala) *Класицизам и Просветитељство* (*L'âge classique et Les Lumières*, 2015): „Les Lumières se définissent comme la sortie de l'homme hors de l'état de tutelle dont il est lui-même responsable. L'état de tutelle est l'incapacité de se servir de son entendement sans être dirigé par un autre. Elle est due à notre propre faute lorsqu'elle résulte non pas d'une insuffisance de l'entendement, mais d'un manque de résolution et de courage pour s'en servir sans être dirigé par un autre. *Sapere aude* ! Aie le courage de te servir de ton propre entendement ! Telle est la devise des Lumières. [...]“ (Viala 2015: 233).

телектуалац. Ако је бити интелектуалац у XVIII веку „значио бити свестран, бити отворен ка новим сазнањима, отворен ка рехабилитацији чула, и уздати се у сопствени дух“ (2012: 199), онда је врло лако издвојити управо Денија Дидроа (Denis Diderot, 1713–1784) као предводника *филозофа* и *либералног духа*.

Слободна мисао, коју је француски XVIII век наследио и временом мењао, зачала се у XVII веку. Из те слободне мисли касније се развија просвећеност филозофа који је шире у француско друштво. Људи који су ширили слободну мисао у XVII веку кретали су се у врло уском кругу. Они који су се издвајали из већ утврђеног система и трагали за новим решењима касније су названи либертенима и њихово либертенство означавао је као штетно и опасно. Међутим, данас се либертенство посматра са позитивне стране, јер либертенство подразумева слободумље, док је у време либертенства оно било схваћено као позитиван појам једино из угла самих либертена. Либертени и у XVII и у XVIII веку као заједничку препреку у ширењу слободне мисли имали су цркву која је покушавала да успостави ауторитет у свим областима јавног мишљења.

У том контексту можемо рећи да је либертенство врло значајан идеолошки правац који настаје у XVII веку а који се провлачи, са извесним променама, и у епохи просвећености, и у вези са тим совјетски теоретичар Мокуљски наводи да је реч *либертинаж* у XVII веку имала два супротстављена значења: „она је, с једне стране, значила *слободоумље*, с друге стране *распуштеност*“ (Мокуљски 1951: 334).³ У првом издању *Речника француске Академије* (*Dictionnaire de l'Académie française*, 1694), с краја XVII века, бележи се појам *либертенство* (*libertinage*) као „стање духа које показује мало поштовања према религији“ („l'état d'une personne qui témoigne peu de respect pour les choses de la Religion“), чиме се оно изједначава с *развратом* (*débauche*) и *лошим понашањем* (*mauvaise conduite*), док појам *либертен* (*libertin*) означава *развратника* (*licencieux*) који „отворено проповеда да се не верује у оно у шта треба веровати“ („en faisant profession de ne pas croire ce qu'il faut croire“). У другој половини XVIII века, у четвртом издању *Речника француске Академије* (1762) налазимо само проширене дефиниције појмова *либертенство* и *либертен*, док им смисао остаје исти. Из тих дефиниција закључујемо да речници истичу само негативно значење и искључују било какав позитиван став у погледу либертенства, тек се у *Речнику француског језика* (*Dictionnaire de la langue française*, 1872–77), Емила Литреа (Émile Littré), може наићи на неутрално гледиште у дефинисању либертенства.⁴

³ Мокуљски види везу либертенства и епикурејске филозофије из антике, али исто тако совјетски теоретичар разликује право Епикурово учење од оног које пропагира само „вулгарно уживање“: „[...] филозофски либертинаж, који је, сасвим у складу с правим Епикуровим учењем, учи о умерености, уздржавању и моралној чистоти. Тај узвишено схваћени епикуреизам није одвајао уживање од врлине и тумачио уживање као човекову свест о своме унутрашњем јунаштву и узвишености над ударцима судбине“ (Мокуљски 1951: 334).

⁴ У *Речнику француског језика* Емила Литреа можемо наићи три дефиниције појма *либертенство*: „LIBERTINAGE 1. Licence de l'esprit qui rejette les croyances religieuses. [...] 2. Caractère de ce qui va à l'aventure. En ce sens il ne se dit plus guère aujourd'hui qu'avec esprit, imagination, plume. 3.

Слободан Витановић, анализирајући покрет либертенства у XVII веку, напомиње да су „слободни мислиоци четрдесетих и педесетих година на првом месту учењаци, умна елита“ али и да код „либертена с почетка века слободна мисао није увек искључивала и идеју о слободном понашању“ (Витановић 1976: 203). Слободна мисао, у XVII веку, развијала се из противљења према ширењу црквене догме и обнављању њеног утицаја коме је она у том периоду тежила. Насупрот либертенима стајали су језуити који су желели да ту слободну мисао угуше и наметну схоластичку религијску догму те су, како преноси Витановић, „радозналост духа и истраживачка смелост у трагањима за новим путевима сазнања биле [су] проглашаване за јерес или просто за заблуде недовољно учених“ (Витановић 2006: 174). Тако се у XVII веку отварају салони, где се окупља ужи круг људи који претресају разна питања, најпре из области филозофије, науке и религије. У оваквим салонима владала је превасходно научничка атмосфера, док се нешто касније образује другачији тип салона где се уводи и слобода у понашању а не само у критичком расправљању о филозофији, науци и религији.⁵ С друге стране, либертени у XVIII веку нису били само слободни мислиоци који критички расправљају о науци и филозофији, већ су слободније нападали државу и цркву; били су развратници, безбожници који су заступали слободу у понашању, која је била знатно израженија од оне у претходној епохи.

У свом разматрању развоја појма *libertinage* од XVII до XVIII века, француски теоретичар Алан Виала наводи да је век просвећености наследио појмове *галантност* и *либертенство* из XVII века. У XVII веку „бити галантан“ значило је имати способност лепог понашања у друштву, док је либертенство превасходно подразумевало слободу мисли (Viala 2015: 301). Мало даље, током анализе појма либертенства, Виала резимира два његова значења, оно које је подразумевало слободу мисли и оно које је често имало негативне конотације: „Либертенство, у свом првом значењу, јесте слободна мисао. Међутим, његово друго значење подразумева и дух разврата, поготово дух сексуалне распуштености“.⁶ У XVIII веку, по моделу галантних романа из претходне епохе, развија се либертенски роман и у вези са књижевним стварањем у том периоду Виала додаје да „друштвено либертенство иде упоредо са обилним оства-

---

État de celui qui est libertin, déréglé dans ses mœurs.“ – Сви наводи дефиниција из Академијиног Речника и Речника француског језика преузети су са интернет странице: <http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/dicos/pubdico1look.pl?strippedhw=libertinage>, која је део ARTFL пројекта, који спроводи Универзитет у Чикагу.

⁵ Међу најбитнијим слободним мислиоцима XVII века Слободан Витановић издваја: Гасендија (Gassendi), Ла Мота (La Mothe), Нодеа (Naudé) и Диодатија (Diodati) и каже како су: „Ови учени људи и слободни мислиоци остали [су] верни најбољим тековинама ренесансног хуманизма: неговали су идеал универзалног човека, сачували су живу радозналост према свим тајнама овога света и потребу да се оне откривају непрекидним напорима критичког духа“ (Витановић 1976: 203).

⁶ „Le libertinage, au sens premier, c’était, on l’a vu, la libre-pensée. Mais au sens second, c’est l’esprit de débauche, notamment de débauche sexuelle“ (Viala 2015: 317).

рењима књижевног либертенства. Главна форма ове струје, либертенски роман, приказује се, делом, као игра потекла од галантних модела“.⁷ У том смислу се тежиште, са галантних романа из XVII века, преноси на либертенске романе у XVIII веку, у којима се описује разврат, безбожништво, ослобађање индивидуе од наметнутих стега, оспорава догматизам цркве и одбацује њена лажна моралност. Овакве либертенске и безбожничке теме обрађивао је у својим делима, чланцима и списима француски енциклопедиста и филозоф Дени Дидро.

Управо је због својих либертенских списа и романа Дидро био и притворен, када су два полицијска официра пронашла у његовом дому два примерка *Писма о слепима* (*Lettre sur les aveugles à l'usage à ceux qui voient*, 1749), како наводи Пјер Лепап (Lepape 1991: 10). Дидро проводи сто три дана у Венсену (Vincennes), затворској тврђави, због *Филозофских писама* (*Lettres philosophiques*, 1746), *Писма о слепима* и због романа *Индискретни драгуљи* (*Les Bijoux indiscrets*, 1748). Прогоњени либертен у затвору постаје симбол и предводник слободне мисли XVIII века. Ерик-Емануел Шмит (Eric-Emmanuel Schmitt) приказао је Денија Дидроа као либертена у позоришном комаду *Либертен* (*Le Libertin*, 1997).⁸ Као добар познавалац Дидроовог стваралаштва, Шмит описује француског филозофа као либертена на свим пољима: у раду и животу. У стилу правог Дидроа који непрестано моралише о разним питањима, тако и позоришни Дидро у расправи са својом супругом објашњава феномен либертенства: „Либертенство је способност да се раздвоје ужитак и љубав, пар и спаривање, укратко, либертенство нам открива разлику између нијанси и прецизности“.⁹ Шмитов фиктивни лик Дидро у основи подразумева оно што је Дидро у својим делима покушавао да изложи – слободу индивидуе и њену позицију у природи: „Ја сам оно што јесам. Ништа друго. Све што јесте, не може бити ни против природе, а ни изван ње“ – вели Шмитов Дидро.¹⁰

Шмит у својој студији *Diderot ou la philosophie de la séduction* (2013), под либертенством подразумева знатижељност, слободу и динамику мисли: „Треба ићи од жене до жене, треба прелазити са једне идеје на другу. Ниједна претпоставка не треба бити крајње решење“ – закључује Шмит.¹¹ У овоме се и огледа његов позоришни Дидро – онај који ујутру заступа једну идеју, а увече одлази на спавање и противи се тој идеји. Управо из тог угла Дидро за Шмита остаје

⁷ „Ce libertinage social va de pair avec une veine abondante de libertinage littéraire. Forme majeure de ce courant, le roman libertin se présente en partie comme un jeu à partir des modèles galants“ (2015: 318).

⁸ Следеће године снимљен је и филм са истим називом у режији Габријела Агиона (Gabriel Aghion).

⁹ „DIDEROT : Le libertinage est la faculté de dissocier le sexe et l'amour, le couple et l'accouplement, bref, le libertinage relève simplement du sens de la nuance et de l'exactitude“ (Schmitt 2008: 236).

¹⁰ „Je suis ce que je suis. Pas autre. Tout ce qui est ne peut être ni contre nature, ni hors de nature“ (Schmitt 2008: 236).

¹¹ „Le libertinage doit, paradoxalement, devenir le paradigme de la pensée. Liberté et inconstance. Plaisir et renouvellement. Curiosité. Il faut passer de femme en femme, d'idée en idée. Aucune hypothèse ne sera définitive.“ (Schmitt 2013: 297).

прави либертен, „онај који иде за природом“ (2013: 297). Дидро је и сâм покушао да на једном месту опише шта либертенство подразумева, то је урадио у деветом тому своје *Енциклопедије* (*Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, 1751–1772), у којој је написао чланак *Либертенство* (*Libertinage*) и *Либертени* (*Libertins*). У чланку *Либертени* Дидро смело напада религијске догме и објашњава како су „рај и пакао само илузије које су измислили Теолози“ и како „религију највише користи политика како би натерала грађане на послушност закона“.¹² У чланку *Либертенство* видимо да га Дидро двојако сагледава: „када је између пожуде и разврата; када је оно последица година или нарави, не искључује таленат или добар карактер“, док с друге стране: „Када *либертенство* зависи од духа, када тражимо више потреба него задовољства, душа је обавезно без укуса за лепо, узвишено и часно“.¹³

Осим у филозофским списима и енциклопедијским чланцима либертенство се огледа и у Дидроовим *романеским* остварењима. У свом првом либертенском роману, *Индискретни драгуљи*, Дидро се кроз описе развратних авантура дворских дама бави психологијом француског друштва. Слобода индивидуе, њено право на слободан избор и исквареност католичке манастирске заједнице тема је његове *Редовнице* (*La Religieuse*, 1760), док у *Рамоовом синовцу* (*Le Neveu de Rameau*, 1762) Дидро либертенски критикује лажни морал француског друштва у којем је живео.

2. Индискретни драгуљи

Дидроов први роман, *Индискретни драгуљи*, у себи садржи оба нивоа либертенства која се разматрају у овом раду. С једне стране, *Индискретни драгуљи* подразумевају ширење слободне мисли, док, с друге стране, у себи садрже и ласцивне описе, сексуалност и еротизовани тон. Радња овог романа смештена је у замишљеном граду Мономотапи, у држави Конго, а главни ликови су султан Мангогул (Mangogul) и његова миљеница Мирзоа (Mirzoza). Мангогул на поклон добија магични прстен са необичним ефектом. Носилац прстена постаје невидљив и када га упери ка некој жени прстен чини да њен интимни део тела проговара. Султан, како би разбио досаду, користи прстен,

¹² „LIBERTINS, s. m. pl. (*Théolog.*) fanatiques qui s'élevèrent en Hollande vers l'an 1528, dont la croyance est qu'il n'y a qu'un seul esprit de Dieu répandu par - tout, qui est & qui vit dans toutes les créatures; que notre âme n'est autre chose que cet esprit de Dieu; qu'elle meurt avec le corps ; que le péché n'est rien, & qu'il ne consiste que dans l'opinion, puisque c'est Dieu qui fait tout le bien & tout le mal: que le paradis est une illusion, & l'enfer un fantôme inventé par les Théologiens. Ils disent enfin, que les politiques ont inventé la religion pour contenir les peuples dans l'obéissance de leurs lois [...]“ (Enc. IX: 476).

¹³ „il tient le milieu entre la volupté & la débauche; quand il est l'effet de l'âge ou du tempérament, il n'exclut ni les talents ni un beau caractère [...] Quand le *libertinage* tient à l'esprit, quand on cherche plus des besoins que des plaisirs, l'âme est nécessairement sans goût pour le beau, le grand & l'honnête“ (Enc. IX: 476) – Сви наводи из енциклопедијских чланака преузети су са интернет странице: <http://encyclopedie.uchicago.edu/>, која је део ARTFL пројекта, који спроводи Универзитет у Чикагу.

те он и његово окружење приликом пробе прстена слушају разне приповести које *драгуљи* причају. Амерички дидролог, Артур Вилсон (Arthur Wilson), напомиње да Дидро није измислио жанр либертенског романа, већ да је то учинио Кребијон-син (Crebillon-fils) с романом *Софа* (*Le Sopha*, 1740), с којим Дидроов роман има доста сличности, како закључује Вилсон (Wilson 1985: 71). *Индискретни драгуљи* су прво били објављени анонимно у Амстердаму и представљају Дидроову најиздаванију књигу, према Вилсоновој процени.

Сваки говор *драгуља* представља једну причу, у којој се илуструје Дидроова поента о лажној моралности и покварености људи. После прве беседе драгуља и његових интимних мисли које су изречене јавно, међу женама на двору осећала се одређена доза пометености. На вечери, коју је приредила султанова миљеница Мирзоа, Дидро нам описује како су „све [су] жене имале усиљен израз и говориле су само једносложним речима. Биле су као у бусији, очекујући сваког тренутка да се неки драгуљ умеша у разговор“ (Дидро 1961: 32).¹⁴ У њиховим разговорима дискутовало се о овој необичној појави која је задесила њихов двор. Неке од њих тешиле су се мислима да не треба обраћати пажњу на говор *драгуља*, и тиме да „ако се већ авантуре неке жене морају разгласити, боље да то уради њен драгуљ него њен љубавник“, због тога што „је љубавник незадовољан пре него што постане индискретан, и онда пада у искушење да се свети претерујући у причању, док, међутим, драгуљ говори непристрасно и не додаје ништа истини“ (1961: 34).¹⁵ Коришћење прстена променило је и самог султана, те он постаје велики моралиста, упркос недостатку Лабријеровог духа, логике Пор-Ројала, Монтењове маште или Шаронове мудрости (1961: 129). Са доказима које је прикупио, султан је, у дијалогу са миљеницом, изложио карактерне особине жена на основу *драгуља* које поседују:

Поштена жена је, на пример, она чији је драгуљ нем или га не слушају. Скромна је она која се прави да не слуша свој драгуљ. Лакомислена је она од које драгуљ много тражи, а она му даје исувише. Пожудна је она која врло радо слуша свој драгуљ. Куртизана је она чији драгуљ тражи од ње сваки час, а она му ништа не одбија. (1961: 129–130).¹⁶

Овим дефиницијама Мирзоа замера недостатак дефиниције „нежне жене“ – „Нежна жена је она... која је волела, а њен драгуљ није говорио, или... чији

¹⁴ „Toutes les femmes eurent un air contraint et ne parlèrent qu'en monosyllabes. Elles étaient aux aguets, et s'attendaient à tout moment que quelque bijou se mêlerait de la conversation“ (Diderot 2006: 38).

¹⁵ „[...] si les aventures d'une femme doivent être divulguées, il vaut mieux que ce soit par son bijou que par son amant. [...] car prenez garde que pour l'ordinaire un amant est mécontent avant que de devenir indiscret, et dès lors tenté de se venger en outrant les choses : au lieu qu'un bijou parle sans passion, et n'ajoute rien à la vérité“ (2006: 38).

¹⁶ „La femme sage, par exemple, serait celle dont le bijou est muet, ou n'en est pas écouté. La prude, celle qui fait semblant de ne pas écouter son bijou. La galante, celle à qui le bijou demande beaucoup, et qui lui accorde trop. La voluptueuse, celle qui écoute son bijou avec complaisance. La courtisane, celle à qui son bijou demande à tout moment, et qui ne lui refuse rien“ (2006: 75).

је драгуљ говорио само у корист једног човека кога је волела“ (1961: 131)¹⁷ – додаје султанова миљеница.

Дидро не приказује само стање двора и његових приватних интрига, већ се дотиче и других тема, што овај роман чини једном тематски комплексном сатиром. У студији *Дидро и естетика*, Нермин Вучељ истиче да је „Дидроов први роман [је] врло духовита и тематски вишеслојна сатира у којој се претресају научна, етичка и естетичка питања: пореде се Њутн и Декарт и расправља о научном методу, тумачењем снова залази се у област подсвесног“ (Вучељ 2015: 230).¹⁸ Иако је у XIX веку овај роман доживео сурове критике и забрану штампања, у складу са застарелим схватањем либертенства у том времену, данас се читање *Индискретних драгуља* удаљава од уско посматраног из тог периода.¹⁹ Данас *Индискретним драгуљима* прилазимо другачије: превазилази се старо читање и на либертенство се гледа као на позитиван појам. Продире се у суштину Дидроове намере, која има за циљ просветљење индивидуе и ширење слободне мисли.

3. Редовница

Дидроов роман *Редовница* нуди ширење слободне мисли, али и тему сексуалности и разврата у католичкој манастирској заједници. Слобода индивидуе, њено право на слободан избор и поквареност црквене институције тема је *Редовнице*. Како родитељи не могу да је издржавају, и после сазнања да је плод прелјубе, Сузана Симонен (Suzanne Simonin) бива присиљена на одлазак у манастир. Верујући у своје право на слободан избор, Сузана на свом обреду заветовања изговара судбоносно *не* и, како се наводи у студији *Дидро и естетика*, „до краја се опире изопаченој етици колектива који слама њену слободу“ (Вучељ 2015: 226). После сламања отпора који је пружала, Сузана у манастиру постаје жртва развратних калуђерица и трпи непрекидна злостављања. Осим директне критике манастирске хипокризије, *Редовница* представља и приказ

¹⁷ „La femme tendre est celle... qui a aimé sans que son bijou parlât, ou... dont le bijou n'a jamais parlé qu'en faveur du seul homme qu'elle aimait“ (2006: 75).

¹⁸ Осим обраде научних тема Дидро се често бави и размагтрањем уметности, и тако у овом роману „дебагује се о италијанском и француском стилу у музици, критикује се традиционално позориште и глумачка тумачења ликова, обнавља се поетичка *расправа око старих и модерних*“, додаје Нермин Вучељ (2015: 230).

¹⁹ Роман је окарактерисан као „досадан“ и „лош покушај“ у стварању ове врсте штива, те се очигледно занемарила Дидроова намера и читање је остало на површини, како показује и истраживање Артура Вилсона. Карлајл (Carlyle), у есеју о Дидроу, оцењује француског енциклопедисту као „простог и досадног писца у прошлим, садашњим и будућим романима“; Џорџ Сенсбери (George Saintsbury), у студији *Историја француске новеле* (History of French Novel), не износи позитиван суд о Дидроовом делу. Артур Вилсон брани Дидроа и закључује да је „заправо Дидроова књига далеко од досадне. Напротив, она је пуна живота – идејама, дијалозима, досеткама“ – „En fait, le livre de Diderot est loind'être ennuyeux. Au contraire, il est plein de vie – dans les idées, le dialogue, les saillies.“ (1985: 73).

једне личности која мора да се прилагоди наметнутим околностима у којима је принуђена да живи мимо своје воље.

Дидроова јунакиња је личност која се залаже за свој слободан избор и доводи у питање читаву манастирску етику док насупротив ње стоји „друштво које појединце морално укалупљује, а емотивно претвара у аутомате“ (Вучељ 2015: 227). У разговорима са осталим редовницама и са настојницом Сузана показује оштроумност, њене речи су директне када доводи у питање црквене догме. Како излази из калуца и својим разумом се издваја од осталих редовница, Сузана трпи физичке казне: поливају је водом, ускраћују јој храну, затварају је у самицу. Током разговора са својом настојницом, која жели да сазна разлог Сузанине одвратности за манастирски живот, Сузана показује критички став и осуду када каже да „мрзи дужности, запослење, самоћу, стегу“, и да јој се чини „како је створена за друге ствари“ (Diderot 1985: 123).²⁰ Сузанине невоље не престају и бивају веће када се настојница заљуби у њу, и сцена хомосексуалне наклоности настојнице описана је детаљно и клинички, како наводи Вилсон (1985: 322). Бројне су сцене у којима настојница сексуално злоставља Сузану, која невинно прати сваки настојничин покрет како не би изазвала још већи прекор:

Међутим је била подигла свој оковратник и ставила моју руку на своје груди; шутјела је, ја такођер; чинило се да осјећа највеће задовољство. Молила ме да јој пољубим чело, образе, очи и уста, и ја сам послушала, мислим да није било ништа зло у томе; међутим је њен ужитак растао; сретна што на тако невин начин повећавам њену срећу, љубила сам јој даље чело, образе, очи и уста. Рука коју је била положила на моје кољено прелазила је преко цијелога мог одијела, од врха мојих ногу на другом мјесту, нукала ме је муцајући, измијењеним и тихим гласом да удвостручим своје миловање, а ја сам је послушала; (Diderot 1985: 116).²¹

Рецепција *Редовнице* била је у оквирима застарелог схватања либергенства, због тога се у XIX веку о *Редовници* говорило као о порнографском роману лошег укуса; XX век мења поглед на овај роман – Артур Вилсон преноси оцену Анрија Лефевра (Henri Lefebvre) који каже како је „*Редовница* веома модеран и велики психолошки роман“ (1985: 324). Овај се роман, као и *Индискретни драгуљи*, суочио са цензуром и забранама, али је ипак доживео многобројна издања и преводе. Вилсон, такође, стаје у одбрану *Редовнице* и излаже „како смо данас далеко од тога да Дидроово дело назовемо порнографском књигом“.²²

²⁰ „J'en hais les devoirs, les occupations, la retraite, la contrainte ; il me semble que je suis appelée à autre chose“ (Diderot 2006: 370).

²¹ „Cependant elle avait levé son linge de cou et elle avait mis une de mes mains sur sa gorge, elle se taisait, je me taisais aussi ; elle paraissait goûter le plus grand plaisir ; elle m'invitait à lui baiser le front, les joues, les yeux et la bouche, et je lui obéissais. Je ne crois pas qu'il y eût du mal à cela. Cependant son plaisir s'accroissait, et comme je ne demandais pas mieux que d'ajouter à son bonheur d'une manière aussi innocente, je lui baisais encore le front, les joues, les yeux et la bouche. La main qu'elle avait posée sur mon genou se promenait sur tous mes vêtements, depuis l'extrémité de mes pieds jusqu'à ma ceinture, me pressant tantôt dans un endroit, tantôt en un autre ; elle m'exhortait en bégayant et d'une voix altérée et basse, à redoubler mes caresses, je les redoublais ;“ (2006: 365).

²² „On est loin aujourd'hui de considérer l'ouvrage de Diderot comme un livre pornographique“ (Wilson 1985: 324).

4. Рамоов синовац

Рамоов синовац представља сатиру у облику дијалога у којем се разматра савремено друштво, дискутује се о моралу, философији и уметности. Ова дијалогска сатира представља целину коју чине дијаметрално супротни ставови између двојице саговорника који су названи *ОН* (LUI) и *ЈА* (MOI). *ЈА* представља Денија Дидроа, а *ОН* Жан-Франсоа Рамоа (Jean-François Rameau), стварну личност из француске историје и синовца познатог композитора Жан-Филипа Рамоа (Jean-Philippe Rameau). Због дубине мисли и сјајне технике, *Рамоов синовац* представља једно од најгенијалнијих дела француског просветитељства – закључује Артур Вилсон у својој опсежној студији, штавише, Вилсон оцењује Рамоов лик као „једним од највећих остварења у књижевности“ (1985: 347–349).

Дени Дидро, као и сваког дана у пет часова, налази се на Пале-Ројалу (Palais-Royal) и, са мислима које назива *моје блуднице*,²³ препушта се филозофском либертенству. Пре сусрета са Рамоом, Дидро води унутрашњи монолог о политици, љубави, укусу или философији. У оближњем кафеу, Филозоф среће Рамоа где они започињу чувени дијалог. Улоге су подељене – Дени Дидро има улогу филозофа, ангажованог појединца, а Рамо представља друштвеног паразита, лажова и материјалисту, индивидуу која отворено заступа теорију о (не) моралу и покварености савременог друштва у којем живе. И једна и друга страна нуде убедљиве аргументе о ставовима које заступају и тако се, у детаљној анализи Артура Вилсона, намеће закључак да се „ни критичари, ни читаоци не могу сложити у томе ко је у праву у овом спору“.²⁴ Иако свестан да је паразит, лажов и материјалиста, Рамо је спреман да брани свој изопачени (не)морал и за себе каже да би постао лицемер уколико „би једног дана презрео богатство, жене, добру кујну, доколицу, кад би се *покатонио*“ (Дидро 1985: 53).²⁵ Рамо заступа теорију да свака особа треба да живи у складу са својим духом и зато треба да буде оно што јесте – „срећни разбојник окружен богатим разбојницима, а не човек који се размеће врлинама, па чак ни човек од врлине, који грицка кору хлеба, сам или поред других божјака“ (Дидро 1985: 53).²⁶ Рамо је либертенски лик, и не само што он излази из друштвених оквира у које га уобичајене друштвене конвенције гурају, него иде и много даље, проповедајући не само неморал, него и апологију зла, чиме он гура концепт либертенства до крајњих граница.

²³ „Mes pensées, ce sont mes catins“ (Diderot 2006: 623).

²⁴ „Ni les critiques, ni les érudits, ni les lecteurs n'ont pu se mettre d'accord pour désigner le gagnant“ (1985: 349).

²⁵ „Et l'ami Rameau, s'il se mettait un jour à marquer du mépris pour la fortune, les femmes, la bonne chère, l'oisiveté, à catoniser, que serait-il ? un hypocrite“ (2006: 652).

²⁶ „Il faut que Rameau soit ce qu'il est : un brigand heureux avec des brigands opulents, et non un fanfaron de vertu ou même un homme vertueux, rongant sa croûte de pain, seul, ou à côté des gueux“ (2006: 652).

Дидро му је подарио дух који је округлао као лопта, а карактер претерано искрен, зато он „никада не лаже, ако има само мало разлога да говори истину, никад не казује истину ако је иоле потребно да лаже“ (Дидро 1985: 63).²⁷ Рамо је лик који одступа од наметнутих стега и он до краја користи својом природом стечену слободу говора када износи своје ставове насупрот Филозофу. Рамоов либертенски дискурс у складу је са епохом у којој је живео, у његовим речима, које настају из Дидроовог пера, осећа се онај предреволуционарни дух, дух индивидуе која излази из потчињеног стања, што касније води у Револуцију која се збила на крају XVIII века.

5. Закључак

Иако је стварао у времену у коме је либертенство било схватано као негативан појам, иако је због тога био прогоњен и затваран, цензуриран и забрањиван, Дидро је успео да исплива у протоку времена и пронађе своје место у светској књижевности. Намера овог рада била је да се Дидро прикаже из угла либертенске мисли кроз њена оба супротстављена одређења, која смо разматрали на почетку истраживања, позивајући се на дефиниције из речника и енциклопедијских чланака из XVII и XVIII века, и пратећи друштвено-књижевну еволуцију појма либертенство. Дени Дидро као либертенски писац у овом раду је анализиран у контексту епохе просвећености коју је обележио својим филозофским и књижевним ангажманом, а ми смо се овде детаљније осврнули на његова три романескна остварења: *Индискретни драгуљи*, *Редовница* и *Рамоов синовац*.

Литература

- Viala, A. (2015). *L'âge classique et les Lumières*. Paris: PUF.
- Vitanović, S. (1976). „Francuska književnost baroka i klasicizma“. U: *Francuska književnost I (od Srednjeg vijeka do 1683.)*, knjiga 1, ur. Branko Džakula. Beograd: Nolit, Sarajevo: Svijetlost, str. 167–268.
- Vitanović, S. (2006). *Epohe i pravci u francuskoj književnosti*. Beograd: Čigoja.
- Vučelj, N. (2015). *Didro i estetika*. Niš: Filozofski fakultet.
- Lepape, P. (1991). *Diderot*. Paris: Flammarion.
- Mokuljski, S. (1951). „Klasicizam“. U: *Istorija francuske književnosti, tom I, od najstarijih vremena do revolucije 1789. godine*. Beograd: Naučna knjiga.
- Radaković, V. (2012). „Autoportret filozofa u kontekstu prosvetiteljstva“. *Filozofija i društvo*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, str. 199–217.

²⁷ „[...] jamais faux, pour peu que j'aie intérêt d'être vrai, jamais vrai pour peu que j'aie intérêt d'être faux“ (2006: 659).

- Schmitt, E. (2013). *Diderot ou la philosophie de la séduction*, Paris: Albin Michel.
 Wilson, A. (1985). *Diderot, sa vie son œuvre*. Paris: Laffont-Ramsay.

Извори

- Diderot, D. (2006). *Œuvres – Contes*. Ed. Laurent Versini. Paris: Robert Laffont.
 Didro, D. (1985). *Ramoon sinovac*. Beograd: BIGZ.
 Diderot, D. (1985). *Redovnica*. Zagreb: Naprijed.
 Дидро, Д. (1961). *Индискретни драгуљи*. Београд: Полит.
 Schmitt, E. (2008). *Le libertin*. Dans: *Théâtre*. Paris: Librairie Générale Française.
 Encyclopédie électronique. The ARTFL Project. Department of Romance Languages & Literatures, University of Chicago. <<http://encyclopedia.uchicago.edu/>> (24. 10. 2015).
 Dictionnaires d'autrefois. (*Dictionnaire de l'Académie Française*, éd. 1694, 1762, 1798, 1835, 1932-5 ; Émile Littré, *Dictionnaire de la langue française*, 1872-1877). The ARTFL Project. Department of Romance Languages & Literatures, University of Chicago. <<http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/dicos/pubdico1look.pl?strippedhw=libertinage>>. (24. 10. 2015).

Milan N. Janjić

DENIS DIDEROT EN TANT QU'ÉCRIVAIN LIBERTIN

Résumé

En France au XVIIIe siècle, le libertinage avait deux significations opposées, dépendant du point de vue : au sens positif du terme – les lumières de la raison et le rejet des contraintes sociales ; au sens négatif – l'immoralité et la débauche. Dans notre analyse nous nous référons aux dictionnaires et articles encyclopédiques expliquant les termes *libertinage* et *libertin*, tout en suivant l'évolution socio-littéraire du concept de libertinage. La présente recherche se propose d'étudier Denis Diderot, en tant que libertin des Lumières françaises, et d'analyser, sous l'angle de la pensée libertine comprise dans les deux sens opposés, les trois fictions littéraires de Diderot : *Les Bijoux indiscrets*, *La Religieuse*, *Le Neveu de Rameau*.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41:811(082)(0.034.2)
82.09(082)(0.034.2)
811.161.1(082)(0.034.2)

САВРЕМЕНА наука о језику и књижевности
[Електронски извор] : тематски зборник радова /
уредници Бојана Димитријевић, Гордана Ђигић.
- Ниш : Филозофски факултет, 2016 (Ниш :
Филозофски факултет). - 1 електронски оптички
диск (CD-ROM) : текст ; 12 cm. - (Библиотека
Научни скупови ; том 2)

Системски захтеви : Нису наведени. - Текст ћир.
и лат. - Радови на срп., мак. и рус. језику. - Тираж
200. - Напомене и библиографске референце уз
текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-7379-432-7

а) Српски језик - Страни језици - Компаративна
анализа - Зборници б) Наука о књижевности -
Зборници с) Русистика - Зборници
COBISS.SR-ID 227308300